

A motiváció szerepe a 3. osztályos szépirodalmi olvasmányok feldolgozásában

A motiváció szoros összefüggésben áll pedagógiai törekvésünk minden eredményével.

Az iskolai oktatásban — nevelésben a gyermek alapvető tevékenysége a tanulás. Tanuláson tágabb értelemben nemcsak didaktikailag meghatározott ismeretsajátítást, rögzítést értünk, hanem a tevékenység pszichológiai sajátosságának megfelelően minden olyan új reagálási módot, cselekvési formát, amelyek tapasztalásból erednek. Ilyenformán a készségek, a magatartásmódok stb. is a tanulás következményei.

A tanulási tevékenység motivumai alatt azt értjük, ami tulajdonképpen a gyermeket tanulásra buzdítja, aminek kedvéért, okáért a gyermek tanul.

Ha most a szűkebb értelmű tanuláslélektani értelmezésbe helyettesítjük is be a motívum szerepét, akkor is nyilvánvaló lesz előttünk, hogy a motívumok kérdése túlmutat a puszta ismeretsajátítás és alkalmazás problémáin. Nem közömbös ugyanis sem a gyermek egyéni fejlődése, sem a társadalom számára, hogy melyek azok a késztetőerők, cselekvési indítékok, amelyek tanulásra ösztönzik a gyermeket. Egy tanulási folyamat eredménye több tanulónál is lehet ugyanaz (pl. jelesre tudják a számtant), feltételezhető az is, hogy lesznek olyan gyermekek, akiknél az energia ráfordításban sem mutatkoznak differenciák. Mégis *alapvetően fontos pedagógiai kérdés, hogy az egyes tanulókat milyen motívumok készítették az iskolai teljesítmény elérésére, tanulásuknak mik a rugói.* Lényeges különbség van pl. annak pedagógiai értékelésében, ha egy gyermek azért tanul, mert érdekli a tantárgy vagy azért, hogy a jó érdemjegyért tárgyi jutalmat kapjon.

A domináns tanulási motívumok szoros összefüggésben állnak az egész személyiség formálásával, így a tanuláson kívül a társadalmi, erkölcsi magatartás kialakulásával is.

Az eredményes pedagógiai tevékenység érdekében tehát egyrészt: fel kell tárni, meg kell ismerni a tanulók egyéni motívumait. (Ez lényegében a személyiség megismeréséhez vezet.) Másrészt: ezek ismeretében olyan új motívumokat kell kialakítanunk minden tanulóban, amelyek a tanulásra való késztetésen kívül a szocialista nevelés programjának is megfelelnek.

A jól szervezett, pedagógiailag átgondolt *tanítási óra motivációs lehetőségei* több-
rétűek:

Motiválhatjuk a tanulókat a konkrét óra aktuális feladatainak végrehajtására, a megismerő tevékenység működésére, akarására.

Ugyanakkor a tanítási órák megismerő tevékenysége eredményeként kialakíthatunk *újabb* belső késztetéseket is. Olyanokat, amelyek a tanulóban a konkrét órán túl is érzetik hatásukat, s a tantárgyakhoz való pozitív viszonyban jelentkeznek, (érdeklődés, sikerélmény, a tárgy gyakorlati jelentőségének értékelése), vagy amelyek általános tanulói tevékenységüket motiválják (pl. igényszint, kötelességtudat).

S végül a tanítási anyag és egyéb nevelői ráhatás eredményeként fejleszthetjük, formálhatjuk azokat a belső késztetéseket is, amelyek kulturális, etikai, esztétikai magatartásra ösztönzik tanulóinkat.

A fentiek szempontjából igen értékes lehetőséget nyújt az alsótagozatos oktatás-nevelés folyamatában a *szépirodalmi olvasmányok* feldolgozása, különösen a 3. osztálytól kezdve. Erre az időre a gyermekek folyamatos olvasása már kialakult, kapcsolási problémák nem vonják el figyelmüket a tartalmi kérdésekről. Jellemző, hogy gyakorló iskoláknak úgyszólván minden 3. osztályosa az olvasmányok tartalmával kapcsolatban je-

lölte meg viszonyát a tantárgyhoz; szeretem, mert szép történetek vannak benne, mert tanulhatok belőle, mert izgalmas történeteket olvasunk, vágy mert el lehet mesélni otthon is stb.

A motivációs lehetőségek elemzése szempontjából ezért itt elsősorban a prózai művek *tartalmi* feldolgozására szeretnék utalni. Mivel az olvasmányok mondanivalója igen sokrétű, feldolgozásuk módjában azonban hasonlóak — *Móra Ferenc: A cinegefészek* című művészi elbeszélésének feldolgozása alapján kísérelem meg ezt.

Móra Ferenc írásaival már előbb is megismerkedtek. A gyümölcsöskert hasznos madarainak ismeretét környezetismereti órákon és megfigyeléseik alapján sajátították el. Őrsi foglalkozásokon madáretetőt készítettek, s a téli időben etették a madarakat.

Az előkészítő beszélgetésben a pedagógus ezekre az élményekre támaszkodik. Főként a madáretetőt idézik fel. A cinkéről, mint kedves kis madarukról külön megemlékeznek.

A tanító bemutat egy madárfészeket kitömött cinkével. A beszélgetést érzelmi síkon vezeti: a fészek az otthona, itt neveli kicsinyeit.

Ezután a gyermekek figyelmét az olvasmányra irányítja: nagy szomorúság érte a cinkemamát egyszer! Ezt mondja el nekünk Móra Ferenc: A cinegefészek című írásában. (Ez a célkitűzés és egyben a bemutató olvasmányhoz adott szempont is, amely az egész művet átfogja, alapgondolatára vonatkozik.)

A tanító bemutató olvasása fokozza a reprodukzív képzelet kialakulását, a mű hangulatának érzékeltetését.

Meghallgatja a gyermekek megnyilatkozásait: Ferkó csizmát szeretett volna, összetörte a tojásokat, sírt a cinegemadár, megeszik a hernyók a gyümölcsöt stb.

Az olvasmányt három részegységben dolgozza fel.

Az első részecélkitűzéssel a kis Móra Feri vágyára irányítja a figyelmet, s megte-remti az együttérzést a sarkantyús csizma után sóvárgó kislíúval. (Mi volt a kis Feri álma, és miből tudjuk meg, hogy nagyon vágyódott utána?)

A részegység elemzése közben ízelítőt ad a szegény falusi kisgyermek életéről, akinek csak álom a sarkantyús csizma. Szomorúságát szinte költői képpel mutatja be az olvasmány (még friss lángossal sem lehetett vigasztalni.). Észrevétemi a tanulókkal, hogy Ferkó mennyire szívésen ment ki a szőlőbe a sarkantyús csizma reményében. Itt kitér azokra az örömökre, melyeket a szőlő kínál a gyerekeknek: játékot, vidámságot, hancúrozást, néha munkát. Feri mégsem ezért ment: a vágya vitte.

A 2. részegység tárgyalása előtt felveti a gondolatot: Nem akarta-e becsapni Ferit az édesapja? Ezután úgy vezeti az elemzést, hogy a tanulók a végén képesek legyenek az önálló helyes állásfoglalásra. Megbeszélük az „áprilist járatott velem apám” kifejezést. A kis Feri valóban úgy érezte. Nagy csalódást érzett. Mégis, igaza volt-e, amikor haragjában a fához verte a tojásokat? Ez a problémafelvetés egyben szempont is a 3. részegység elolvasásához és tárgyalásához. A szövegben megjelenő számadatok nagyságának elképzeltetésével rádöbbsenti a tanulókat az óriási kárra, mely a négy tojás megsemmisülése nyomán támadt. Valóban, kitett volna egy csizma árát! Ezután már képesek lesznek a tanulók az önálló állásfoglalásra: Ferikét nem csapta be az édesapja! A cinege hasznos madár, az ember segítőtársa.

Ezzel a tanulók értelmére hatott. A nevelői munka teljesebb tétele érdekében érzelmeket is kell még kelteni. Elolvassák még egyszer az olvasmány utolsó szakaszát, melyben a cinegemama szívzaggató fájdalomról ad költői képet az író. Az együttérzés — az előbbi beláttatás mellett — jó indíték lesz arra, hogy a gyerek védje a hasznos madarakat.

A tanulók motiválása az olvasmány tartalmi feldolgozásában alapvetően az *érzelme*k kialakítását célozza. A fenti szépirodalmi remekmű különösen alkalmas erre. A ha-

tás érzelmi egységét biztosítja a pedagógus az előkészítő beszélgetésben. Az *egyéni élmények* felidézése a cinkéről való további beszélgetés *kívánságát* eredményezi.

A fészek bemutatása, a hozzáfűzött megjegyzés és a téma megjelölése kissé ijedt *kíváncsiságot* ébreszt a tanulóban: Hogyan történhetett? A választ csak az egész olvasmány összefüggő cselekményének megfigyeléséből kaphatják meg. Figyelmük tehát szándékos lesz, annak ellenére, hogy az elbeszélés az önkénytelen figyelemre is számot tarthat.

Az első spontán megnyilatkozásokat a *közlés vágya*, a *sikerélmény* megszerzése motiválja. Ezek a késztetések még a félénkebb, gátlásosabb gyermekeket is jelentkezésre bírják. A pedagógus elsősorban ezeket szólítja fel. Az értelmes gondolatok méltatása *sikerélményt* nyújt. A megdicséért gyerekek a feldolgozás során is aktívabbak maradnak.

A részegységek szempontjai feladatot adnak a gyerekeknek. Ez fokozza konkrét *érdeklődésüket* és lehetővé teszi az összefüggések tudatos, önálló keresését. A sorok mögötti gondolatok megértésének *intellektuális öröme* pedig egy újabb ösztönzés arra vonatkozóan, hogy egy olvasmányt többször is érdemes elolvasni, mert mindig felfedezhetünk benne egy újabb gondolatot. A többszöri olvasással pedig olvasási készségük is fejlődik.

A részegységek feldolgozása közben *újabb érzelmek* keletkeznek: részvét, saját koruk méltatása (most jobb élni) a madárka sajnálata, a kár belátásán érzett döbbenet. Mindez olyan bázisa a motivációknak, amelynek nyomán a jövőbeli helyes cselekvéshez már itt az órára megszületik a *szándék*.

Az ismeretlen szavak (tarisznya, sarkantyú, takaros stb.) nem gátolják a tartalom megértését, csak feltehetően ismeretlenek. A szómagyarázat egyszerű, a pedagógus ügyel arra, hogy az olvasmány tartalmi és formai egységét ne zavarja meg.

Az órán egyéb pedagógiai motiváció: osztályzat kilátásba helyezése, az olvasmányban szerzett ismeretek hasznossága stb. csak rontotta volna a mű érzelmi, esztétikai hatását. A gyermek ugyan ebben a korban még nem érzékeny a formai szépségek iránt, de a történet üdeségét, ízes kifejezéseit azért megérti. Tetszik neki. S ez a sokrétű pozitív érzelmi hatás fogja majd érdeklődését az irodalom felé irányítani.

Az élményekben gazdag óra hozzájárulhat ahhoz is, hogy a gyermeknek az egész tanuláshoz, az iskolához való kapcsolata pozitív irányban fejlődjön. Ha érdekesek, szépek, eredményesek az órák, akkor jó dolog iskolába járni!

A szépirodalmi olvasmányok közül a legtöbb motivációs lehetőséget az értékes irodalmi alkotások és a népmesék, mondák biztosítják. Eredményes feldolgozásukhoz azonban elengedhetetlenül szükséges a gyermekirodalom tanulmányozása, a művek esztétikai, gyermeklélektani elemzésének gyakorlása.

Vannak azonban olyan jellegű szépirodalmi alkotások is amelyek megértéséhez, átéléséhez a sorok mögötti „történelem lapjait” is kell olvastatni. Ilyen pl. a felszabadulás előtti élet érzékeltetése, a gyermekek sorsán keresztül. (A kalács, Mezítlábasok a Csasziban, Lepedőgyárban stb.) Ezeknél a bevezető beszélgetés és a részegységek feldolgozása tágabb kitekintést igényel. A gyermekeknek e korra nézve nincsenek személyes élményeik. Ezért, e helyett szemléltető képek, film, régi újságcikkek, a tanító esetleges élményei kerülhetnek megbeszélésre. Ezek az ismertetések azonban inkább csak leíró, elbeszélő és semmiképpen sem magyarázó jellegűek legyenek. A reprodukív képzelet ugyanis a gyermek életkori sajátosságának megfelelően inkább kíváncsi a kívánatos érzelmeket, a csodálkozást. E késztetések a tanórán kívül is hatékonyak lehetnek. Megfelelő külső indításra (rádió, televízió, felnőttek beszélgetése) ösztönözhetik a tanulókat a múltra vonatkozó további közvetett tapasztalás szerzésére. Ugyanakkor az Otthon és iskola életéből, a Falun és városban c. témák egyes olvasmányaihoz a jelen és múlt kontrasztja alapján társadalmunk értékelését, megbecsülését is felébresztheti a tanulóban.

Egyes olvasmányok határesetet képeznek az ismeretközlő és szépirodalmi olvasmányok mezsgyéjén. Koncentrációs lehetőségük, s a gyermekek egyéni élményei alapján valóságos „vitaindító” olvasmányok lehetnek. (Pl. Az iskolapad, A Molnár család, Meglepetés, Hetesek.) Ezek feldolgozásában úgy kell motiválnunk, hogy a kialakult érzelmek, vágyak alapján szándék szülessen a tanulóknban a példát követő cselekvésre. Ezekhez az órákhoz szükségképpen hozzátartozik a szándékolt cselekvési, tevékenységi formák kijelölése is, (mit segítsenek otthon, mit végezzenek a kisdobos foglalkozásokon, milyen megfigyeléseket tegyenek). A feladatok a gyermek teljesítőképességének feleljenek meg. Túl nehéz és túl könnyű vagy túl sok feladat, megbízás nem készíti *belső ösztönzésből* a cselekvésre. A helyes motivációnak pedig éppen erre kell irányulnia! A motívumok alapján kialakult szándék hatékonyságát csak ezeknek a feladatoknak, önkényesen vállalt cselekvéseknek ellenőrzése alapján lehet lemérni. Az ellenőrzéssel kapcsolatos méltatást igényli is a tanuló. Az elismerés, értékelés annál jelentősebb motivációs tényező lesz a jövőben, minél pozitívabb a pedagógus és gyermek kapcsolata. Ezt a kapcsolatot alsótagozatban a gyermekeknek a felnőttek iránt érzett tekintélytisztelte, ragaszkodása — ha a pedagógus nem rontja ezt el — általában kedvezően befolyásolja.

Külön problémát jelent az Ünnepek témájának azon olvasmányai, amelyek a magyar múlt és a szocialista forradalom történelmi tényeit tárják a tanulóknak elé. Itt a tanterv az alábbi követelményt támasztja a tanító felé: „Az olvasmányok feldolgozása során úgy ismertesse meg történelmünk e kiemelkedő eseményeit, hogy ezzel is ápolja a világ dolgozói nemzetközi és testvéri együttérzésének, összetartozásának érzését. (Tanterv és utasítás 35. o.) Ezeknek az ismereteknek kialakítása a gyermek számára felfogható *konkrét és szemléletes* tények bemutatása, gondos elemzése alapján történhet. Ezekkel egészíthetjük ki a tankönyv által nyújtott ismereteket. A megfelelő tények kiválasztása nem könnyű. Olyanoknak kell lenniök, hogy kíváncsiságot, feszültséget, lelkesedést, érdeklődést váltsanak ki a tanulóknban. Csak a képzeletre ható, élményszerű szemléltetések jöhetnek itt szóba. Sok segítséget nyújtanak ehhez a pedagógusnak a modern technikai eszközök (képek, diák, filmek, hanglemezek stb.).

A motíváció fokozása érdekében olykor még a feldolgozás *módszertani menetében* is *módosítás* szükséges. A hagyományos, kötött forma adott esetben megölheti a hatást, a részenkénti feldolgozás sablonos sémája itt gúzsba kötheti a gondolatokat, kiolthatja a kialakulóban levő érzelmeket.

Az alábbi óratervezet egy „formabontó” feldolgozási módot mutat be: Március 15. (Petőfi Sándor naplójából.)

Bevezető beszélgetés:

- a) A 2. osztályban tanultak felelevenítése (a szabadságharcról).
- b) A történelmi kor, az előzmények ismertetése: a magyar nép elkeseredettsége, a kettős elnyomás (Habsburg uralom, földesúri elnyomás). A nemzet legjobb fiai régóta harcoltak a jobb sorsért, de hiába. (Hivatkozunk Kölcseyre; a Himnuszra). A magyar nép várt a pillanatra, amikor forradalommal fegyverrel vívhatja ki a szabadságát. — Az idő meghozta. — 1948. február 23-án forradalom Párizsban. Százezer ember kelt fel a gyűlölt király ellen, s vívta ki szabadságát. Mikor Petőfi Sándor ezt a hírt meghallotta, távol volt Pesttől. Azonnal hazaindult, nehogy nélküle kezdődjék a magyar forradalom. (Egy idevonatkozó részlet felolvasása Petőfi naplójából.)

A magyar nép tudta, érezte, hogy itt az ideje a cselekvésnek. Most kell kiharcolni az ország szabadságát, a szegény jobbágyok felszabadítását. Március 14-én gyűlést tartottak. Itt kapták meg a hírt, hogy a gyűlölt császár fővárosában, Bécsben is kitört a forradalom. Lelkesedés, rivalgó öröm fogadta a küldörr szavait. Vasvári Pál (képének felmutatása) meg is esküdött, hogy mindaddig nem fog megnyugodni, míg a zsarnokságot gyökerestől ki nem irtották.

Egész éjszaka nem aludtak. Tervezgettek, tudták, hogy ütött a cselekvés órája.

Célkitűzés: Mi történt március 15-én?

Petőfi Sándor naplójában leírta. Ha elolvassuk, megtudjuk belőle március 15-ének eseményeit, megismerhetjük belőle azt a napot, melyet „Petőfi napjá”-nak neveztek el.

Az olvasmány bemutatása — megnyilatkozások.

Az olvasmány feldolgozása részegységekre tagolás nélkül.

a) Kiemeljük a márciusi ifjak túlfűtött, izgatott lelkiállapotát. (A tanulók megállapítják hogyan fejezi ezt ki Petőfi). Elolvassuk az első szakaszt ilyen szemmel.

b) Ki volt Jókai és mi lehetett a kiáltványban?

c) A 12 pont ismertetése.

d) Megbeszéljük a Nemzeti dal csodálatos hatását. Szép, lelkesítő költemény lehetett! Meghallgatjuk.

(A gyerekek elé tesszük Petőfi képét, s A magyar líra gyögzszemei című lemezzről meghallgatjuk a Nemzeti dalt Szirtes Ádám művészi előadásában.) Ezután epidioszkóppal vetítjük a Nemzeti dal kéziratát.

e) A cenzor fogalmának tisztázása és a cenzúra eltörlésének jelentősége.

f) A tömeg lelkesedése, hazaszeretete. A szakadó esőben is részt vettek a múzeum előtti nagygyűlésen (bemutatjuk a képet).

g) Kiemeljük a helytartótanács viselkedését, megkeressük az engedékenységek okát. (Közben az idevonatkozó olvasmányrész elolvassák.)

h) Táncsics rabságának rövid ismertetése, képének bemutatása. Felvillantjuk a forradalmi tömeg erejét, mely előtt megnyílik a börtönajtó. (Bemutatjuk a képet Táncsics kiszabadításáról.)

i) Elolvassuk az utolsó két sort. Elgondolkodunk rajta. 119 év telt el azóta, de nem felejtettük el ezt a napot. Valóban dicsőséges és nevezetes nap ez a magyar történelemben.

Az olvasmány újraolvasása: Megfigyelési szempont: Miért nevezhették el ezt a napot Petőfi napjának?

Ezután röviden ismertetjük a forradalom és szabadságharc további történetét. Hanglemezzről meghallgatjuk a Kossuth Lajos tábortáborban kezdetű dalt. (Zenehallgatás az általános iskola 1—4. o. számára, I. lemezoldal.)

Gyakorlás az időtől függően.

Az összefoglalás keretében megismertetjük a tanulókkal a Képes történelem sorozat 7. kötetét (Forradalom és Szabadságharc 1848—49. címmel.) Ebből bemutatunk néhány képet, felolvasunk belőle egy-két rövid szép részletet. (Cél: olvasóvá nevelés.)

Valóban elgondolkoztató, hogy a szépirodalmi és az ismeretközlő órák menetében elegendő módszertani megkülönböztetés-e a „bemutató olvasás” ténye?!

A szépirodalmi olvasmányok feldolgozása alapján kialakítható motívumok igen sokfélék. Külső feltételeik biztosítása minden egyes olvasmány tartalmának, céljának, mondanivalójának gondos elemzését igényli. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a tanulás, a cselekvés indítékai és maga a cselekvés ok és okozati összefüggésben állnak! A szocialista társadalom építése szempontjából pedig nem közömbös, hogy milyen indítékokból cselekszik az ember. A cselekvési motívumok fonnálása nemes és szép feladata a pedagógusnak. Ennek tudatosítása saját pedagógiai tevékenységének is ösztönzője lehet.

